

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УКРАЇНІ З 2014 РОКУ І ПО СЬОГОДНІ

CRIMES AGAINST HUMANITY IN UKRAINE FROM 2014 TO THE PRESENT DAY

Ругало Ю., аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена аналізу злочинів проти людяності в Україні з 2014 року і по сьогодні. Дана тема є надзвичайно актуальною проте малодослідженою. Злочини проти людяності, такі як примусові депортації, сексуальне насильство, фізичні тортури, масові вбивства та репресії щодо різних груп людей, є серйозними порушеннями прав людини. Вони завдають страждань мільйонам людей і порушують міжнародне право. Розуміння та розкриття цієї проблеми має фундаментальне значення для забезпечення справедливості, покарання винних та запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Визначено, що правовою основою для розслідування та притягнення винних до відповідальності є міжнародні норми та конвенції, зокрема Римський статут та Женевські конвенції. Відзначено важливість використання сучасних методів розслідування, таких як відкриті джерела та OSINT (Open-Source Intelligence) для збору доказів та встановлення фактів злочинів проти людяності.

Для України важливо співпрацювати з міжнародним співтовариством та міжнародними організаціями для підтримки розслідування та припинення злочинів проти людяності. Крім того, необхідно розглянути заходи щодо запобігання подібним злочинам у майбутньому, у тому числі політичні та освітні ініціативи.

З 2014 року і до сьогодні в Україні відбулася низка важливих історичних подій, які, безперечно, вплинули на її політичний, економічний та соціокультурний ландшафт. Тож було проведено аналіз злочинів проти людяності, які сталися в Україні з 2014 року до сьогодні. Зокрема, аналізувались факти таких злочинів, як примусові депортації, сексуальне насильство, фізичні тортури, розправи та репресії проти різних груп населення. Встановлено, що злочини проти людяності є однією з найсерйозніших і найобразливіших форм порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, злочин проти людяності в Україні, міжнародні нормативно-правові акти щодо злочинів проти людяності, методологія дослідження злочинів проти людяності, OSINT.

The article analyzes crimes against humanity in Ukraine from 2014 to now. The topic is relevant but not much researched. Crimes against humanity, such as forced deportations, sexual violence, physical torture, mass killings, and repression of various groups of people, are serious human rights violations. They cause suffering to millions of people and violate international law. Understanding and disclosing this problem is fundamental to ensuring justice, punishing the perpetrators, and preventing similar crimes in the future.

It has been determined that the legal basis for investigating and prosecuting perpetrators is international norms and conventions, particularly the Rome Statute and the Geneva Conventions. However, the problem is that the study of crimes against humanity in Ukraine needs to be better researched.

The importance of using modern investigative methods such as open sources and OSINT (Open-Source Intelligence) to collect evidence and establish the facts of crimes against humanity is noted.

Ukraine needs to cooperate with the international community and international organizations to support investigating and prosecuting crimes against humanity. In addition, it is necessary to consider measures to prevent similar crimes in the future, including political and educational initiatives.

From 2014 to the present day, Ukraine has experienced several important historical events that have undoubtedly affected its political, economic, and socio-cultural landscape. Therefore, an analysis was conducted on crimes against humanity that have occurred in Ukraine from 2014 to the present day. In particular, the facts of such crimes as forced deportations, sexual violence, physical torture, massacres, and repressions against various population groups were analyzed. It is established that crimes against humanity are one of the most severe and outrageous forms of violation of human rights and international humanitarian law.

Key words: international humanitarian law, crimes against humanity in Ukraine, international legal instruments on crimes against humanity, methodology for researching crimes against humanity, OSINT.

Постановка проблеми. Злочини проти людяності є однією з найсерйозніших і найобразливіших форм порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. З 2014 року і до сьогоднішніх днів в Україні відбулася низка важливих історичних подій, які, безперечно, вплинули на її політичний, економічний та соціокультурний ландшафт. Проте серед цих подій одними з найважливіших є Антитерористична операція на Сході України (АТО, 14 квітня 2014 – 30 квітня 2018), Операція Об'єднаних Сил (ООС, 30 квітня 2018 – 24 лютого 2022) та вторгнення Росії в Україну (з 24 лютого 2022 року і до теперішнього часу). Ці події супроводжуються численними серйозними порушеннями прав людини, включаючи злочини проти людяності.

Злочини проти людяності, які сталися в Україні з 2014 року і до сьогоднішнього часу, привернули світову увагу та викликали міжнародне обурення. До цих злочинів відносять масові вбивства, знищення власності, насильство, примусове переміщення, систематичну дискримінацію, погрози та інші форми жорстокості, спрямовані проти цивільного населення. Вони порушують основні принципи гуманітарного права та прав людини, такі як принципи недоторканності особи, захисту цивіль-

ного населення під час військових конфліктів і заборони вчинення жорстоких, протиправних дій проти будь-якої особи.

Проблема злочинів проти людяності в Україні стає все більш актуальною з точки зору міжнародного права, ЗМІ та громадянського суспільства. Питання виявлення винних, притягнення їх до відповідальності та забезпечення справедливого розслідування цих злочинів стає дуже багатогранним завданням. Дослідження злочинів проти людяності в Україні з 2014 року до сьогодні потребує глибокого аналізу подій, визначення їх причин і наслідків, а також розгляду можливих шляхів вирішення конфлікту та забезпечення справедливості для жертв цих злочинів. Такі дослідження є вагомим внеском у розуміння цієї проблеми, а також у забезпечення захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема злочинів проти людяності в Україні є мало дослідженою, проте деякі вчені та дослідники вже звернули на неї увагу та провели певні дослідження, серед них виділимо Виговська О., Гаріна Д.А., Гельдт С.В., Срьоменко Я.С., Комісарчук Ю. А., Онищенко Ю.М., Романюк Т., Черевко В. В. та інші. Серед документів можна виокремити звіти ОБСЄ

та ООН, особливо слідкуємо за діяльністю МКС та його співпраці з українськими державними органами у ході розслідування.

Мета статті – провести аналіз злочинів проти людяності в Україні з 2014 року і по сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Злочини проти людяності є однією з найбільш важливих і загрозливих категорій порушень міжнародного гуманітарного права. У період з 2014 року до сьогодні Україна стала місцем серйозного конфлікту на сході країни, а потім і повномасштабної війни, що потребує уваги та глибокого аналізу в контексті можливих злочинів проти людяності, які можуть бути пов'язані з ними.

Дослідження ґрунтується на аналізі доступних джерел, зокрема звітів міжнародних організацій, ЗМІ та наукових джерел. Серед методів дослідження використано критичний аналіз, контент-аналіз, порівняльний аналіз, синтез, індукцію, дедукцію та інші наукові методи.

Війна на сході України, яка почалася у 2014 році, призвела до низки тяжких злочинів проти людяності. До них відносяться масові вбивства, заподіяння шкоди цивільному населенню, сексуальне насильство, примусове переміщення населення та інші форми систематичної жорстокості. Міжнародна спільнота активно реагує на злочини проти людяності в Україні, зокрема шляхом запровадження санкцій та підтримки міжнародних механізмів розслідування. Проте питання притягнення винних до відповідальності та забезпечення справедливого суду залишаються актуальними і сьогодні.

Так, учасники Загальних зборів НАПН України, зазначають, що внаслідок військової та інформаційної агресії Російської Федерації проти України склалася ситуація, коли на тимчасово окупованій території грубо порушуються права людини та права дитини, закріплені в міжнародних і вітчизняних правових документах: Загальній декларації прав людини (1948), Декларації прав дитини (1959), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966), Конвенції ООН про права дитини (1989), Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), Конституції України (1996), Законі України «Про охорону дитинства» (2001) та ін. [1, с. 7]. У випадках злочинів проти людяності в Україні, порушується значна кількість міжнародно-правових та нормативно-правових актів, які охоплюють міжнародне право та права людини.

Ці міжнародно-правові та нормативно-правові акти встановлюють зобов'язання держав перед міжнародним співтовариством попереджати та припиняти злочини проти людяності, а також притягувати до відповідальності осіб, винних у вчиненні таких злочинів. Порушення цих норм тягне за собою серйозні міжнародні наслідки, у тому числі можливість міжнародного судового переслідування та санкцій.

Романюк Т. зазначає, що Римський статут Міжнародного кримінального суду Україна підписала ще 2000 року, але так і не ратифікувала. Відповідно, нині Міжнародний кримінальний суд (МКС) не поширює свою юрисдикцію на злочини, вчинені на території України. Варто зазначити, що під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду підпадають лише окремі, найнебезпечніші з погляду міжнародної спільноти злочини: злочини проти людяності, військові злочини, агресія, вчинена щодо держави-учасника. Усі перелічені діяння визнані злочинами й за українським кримінальним законодавством і мають насамперед розслідуватися саме вітчизняними правоохоронними органами та розглядатися нашими судами [8, с. 9].

Україні важливо ратифікувати Римський Статут, адже він визначає злочини проти людяності та ратифікація дозволить притягати до відповідальності осіб, які скоюють ці злочини, забезпечуючи справедливість і недоторканість прав жертв. Ратифікація цього документу також підсилить статус України в міжнародній спільноті і продемонструє

її зобов'язання дотримуватися міжнародних стандартів прав людини та міжнародного гуманітарного права. Ратифікація Римського Статуту сприятиме забезпеченню прав та безпеки громадян України, оскільки забезпечить можливість переслідувати осіб, які вчинили злочини проти людяності. Цей міжнародно-правовий акт, також враховує права та захист військовослужбовців під час конфліктів, що є важливим для України у зв'язку з активними воєнними діями на нашій території.

Злочини проти людяності, скоєні в Україні з 2014 року і по сьогодні, стали об'єктом зацікавлення та фіксації спостерігачів Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), як важливого міжнародного механізму моніторингу та документування подій в регіоні. Слід зазначити, що ОБСЄ відіграло суттєву роль у спостереженні за розвитком ситуації, виявленні можливих правопорушень та гуманітарних проблем, пов'язаних із злочинами проти людяності на території України, зокрема у зоні АТО та ССО. Відтак, ОБСЄ оприлюднила Звіт про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини та злочини проти людяності, скоєні в Україні з 24 лютого 2022 року, місію ОБСЄ не просили досліджувати правомірність самого російського вторгнення. Все ж у доповіді категорично зазначається, що Росія є агресором і, отже, несе відповідальність за всі людські страждання в Україні, незалежно від того, чи є вони результатом порушень міжнародного гуманітарного права чи ні [4]. Звіт посилається на загальнодоступну інформацію, яка є загалом відомою всім. Експерти не мали можливості виїхати в Україну, і Росія відмовила у співпраці з ними. Однак, незважаючи на те, що обставини не дозволили місії ОБСЄ представити багато нових доказів, звіт вражає об'єднанням наявних фактів і їхнім подальшим юридичним аналізом.

Серед найбільш відомих злочинів проти людяності в Україні, починаючи з 2014 року і по сьогодні, є Трагедія на Майдані, основні події якої відбулися під час Євромайдану в Києві, де сталося масове вбивство мирних протестувальників. Подія, відома як «Трагедія на Майдані» або «Небесна сотня», відбулася в лютому 2014 року під час масових протестів, що тривали на Майдані Незалежності в Києві. Ця подія має важливе місце в історії України, на фоні протестів, спрямованих на підтримку європейської інтеграції України, влада вирішила вжити різких заходів для придушення протестів. Найвідомішими подіями цього часу стали масові сутички між протестувальниками і силами правопорядку. Увечері 18 лютого 2014 року і вранці 20 лютого силовики використовували гранати та стрільбу проти мирних протестувальників, що призвело до смерті численних людей. Більшість жертв були мирними цивільними громадянами, які виступали за демократичні реформи та захист прав людини. Спеціалісти з прав людини, історики та політологи продовжують досліджувати цю трагедію, а також її наслідки, як важливий етап в історії України та в контексті міжнародних стандартів прав людини і політичної науки.

Ще одним злочином проти людяності в Україні, є анексія Росією Криму у 2014 році, що було засуджено міжнародним співтовариством. Під час анексії були документовані порушення прав людини, зокрема репресії проти кримських татар та інших місцевих жителів. Анексія Криму Росією в 2014 році є серйозною міжнародною проблемою, яка порушила багато питань в міжнародному праві та галузі міжнародного захисту прав людини. Після того, як Росія провела контрольований референдум та окупувала Крим військовим шляхом, оголосивши про його анексію, цей акт був осуджений багатьма країнами та міжнародними організаціями. Ця подія має політичний та геополітичний контекст і призвела до засудження Росії та введення санкцій з боку багатьох країн. Вона також стала предметом дослідження багатьма експертами, які вивчають її наслідки та вплив на світову політику.

З початку 2014 року на сході України тривав збройний конфлікт між українськими силами та збройними формуваннями, які підтримуються Росією, що у подальшому переросло у повномасштабне вторгнення на територію України. У ході цієї війни були фіксовані масові вбивства, пожежі, знищення інфраструктури та масові порушення прав людини, зокрема використання цивільних жителів в якості живих щитів, сексуальне насильство та зґвалтування. Ці події вимагають докладного дослідження та осуду з боку міжнародного співтовариства. Під час війни були документовані випадки сексуального насильства та зґвалтування, які стали жахливими проявами фізичного та психологічного насильства. Жертвами стали як жінки, так і чоловіки, і ці страшні події призвели до серйозних травм та трагічних наслідків для постраждалих осіб. Сексуальне насильство та зґвалтування під час війни є порушенням прав людини та міжнародного гуманітарного права. Вони завдають незворотної шкоди жертвам і потребують судового переслідування та покарання винних осіб. Ці злочини розглядаються як серйозні порушення норм міжнародного права і мають місце в міжнародних зусиллях з притягнення винних до відповідальності перед судом.

Під час війни в Україні, починаючи з 2014 року і по сьогоднішній день, відбувається масове переселення населення та примусове виселення мешканців із своїх домівок на тимчасово окупованих територіях. Це є наслідком військових дій, а також репресій і переслідувань. Цивільні жителі, у тому числі жінки, діти та люди похилого віку, були змушені покинути свої домівки, залишивши свої речі та зіткнувшись із невизначеністю та небезпекою. Примусові депортації та переміщення населення порушують принцип невторгання в проживання та принцип захисту цивільного населення під час конфлікту. Ці дії є порушенням міжнародних норм.

З початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України, зафіксована значна кількість скоєних злочинів проти українців. Так, за даними Генеральної прокуратури України, станом на кінець лютого 2023 року зареєстровано понад 68 тисяч злочинів російських військових та 952 факти застосування заборонених засобів ведення війни. Загалом зареєстровано понад 2600 воєнних злочинів проти дітей, серед яких їхня загибель або поранення, факти збройного нападу на установи та заклади для дітей, а також факти примусової депортації або викрадення. На Херсонщині розслідують понад 11 тисяч воєнних злочинів [9]. Більша частина цих злочинів є злочинами проти людяності.

Незалежна комісія ООН підтвердила, що Росія скоїла злочини проти людяності в Україні, вона опублікувала звіт про розслідування порушень міжнародного права під час повномасштабної війни в Україні, де дійшла висновку, що низку дій Росії можна кваліфікувати як злочини проти людяності. До злочинів належать напади на цивільне населення та об'єкти енергетичної інфраструктури, умисні вбивства, незаконне позбавлення волі, тортури, зґвалтування та інше сексуальне насильство, а також незаконне переміщення та депортація дітей. Зібрані Комісією докази свідчать, що на територіях, які опинилися під контролем РФ, російська влада вчиняла умисні вбивства цивільних і людей, які не брали участі в бойових діях. Крім того, російські війська здійснювали невибіркові й непропорційні атаки із застосуванням вибухової зброї в населених пунктах, явно ігноруючи можливу шкоду і страждання для цивільного населення [7].

Окрім того у звіті Комісія дійшла висновку, що атаки на українську енергетичну інфраструктуру та катування мають ознаки вчинення російською владою саме злочинів проти людяності. Злочини проти людяності можуть бути вчинені лише щодо цивільного населення. На відміну від воєнних злочинів, для них не важливий контекст зброй-

ного конфлікту. Встановленню підлягають систематичність та широкомасштабність нападів проти цивільного населення. Систематичність тут означає вчинення нападів переважно за однаковою схемою, а широкомасштабність – спрямованість нападів проти щонайменше сотень тисяч людей та їхнє здійснення на значних територіях держави [5].

4 березня 2022 року було проголошено Декларацію про створення Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України, персональне кримінальне переслідування вищого керівництва РФ передбачається найбільш ефективним та швидким інструментом, адже воно узагальнює всі інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного та кримінального права, а також грубі порушення прав людини [9].

Директор з питань Європи та Центральної Азії міжнародної правозахисної організації Human Rights Watch (HRW) Г'ю Вільямсона, зазначив, що випадки, які вони задокументували, є невимовно, навмисно жорстокістю та насильством щодо цивільного населення України. Зґвалтування, вбивства та інші насильницькі дії проти людей, які перебувають під вартою російських військ, слід розслідувати як злочини проти людяності [11].

На думку Комісарчук Ю.А. та Черевко В.В. основним завданням правоохоронних органів є збирання доказів та будь-якої інформації про злочини, які вчиняють військові РФ. Звісно, інформація про злочини не завжди потрапляє в мережу Інтернет. На територіях, які перебувають під окупацією така інформація достатньо прихована. Однак документування в будь-якому випадку буде недостатньо ефективним, якщо будуть відсутні свідчення потерпілих осіб. Одним з інструментів для збирання інформації є методи OSINT (Open-Source Intelligence) – це збирання інформації з відкритих джерел, спілкування з потерпілими, відеозапис свідчень та інтерв'ю потерпілих (наприклад, діяльність громадської організації Євромайдан SOS)» [6, с. 451].

Лі В.Х., Юн М.В. та Парк Дж. С. зазначають, що OSINT є найбільш базовим методом збору інформації, який є формою збору даних через відкриті джерела (інтернет, мовлення, папери тощо) та їх обробки [10].

Метод OSINT є дійсно ефективним при збиранні інформації про злочини проти людяності в Україні з 2014 року і по сьогодні. Цей метод є корисним у контексті виявлення і документування злочинів, адже відкриває доступ до великої кількості джерел, цей метод дозволяє використовувати велику кількість відкритих джерел інформації, таких як медіа, соціальні мережі, громадські звіти, документи та звіти міжнародних організацій, що дозволяє збирати різноманітну та достовірну інформацію. OSINT дозволяє отримувати інформацію майже в реальному часі, що важливо для виявлення та реагування на надзвичайні події та злочини проти людяності. Оскільки війна в Україні з 2014 року має велику кількість подій та фактів, метод OSINT допомагає в аналізі великих обсягів даних та виявленні зв'язків і закономірностей. Збирання інформації за допомогою OSINT може бути проведено анонімно, що важливо для безпеки осіб, які вивчають ці злочини. Важливою перевагою OSINT є те, що інформація зазвичай публічно доступна і може бути використана в міжнародних судових процесах та документації злочинів.

Розробка нової методології для дослідження злочинів проти людяності в Україні важлива. Злочини проти людяності часто є складними та масштабними подіями, які вимагають глибокого розуміння та аналізу. Розробка нових методів дослідження допоможе поліпшити ефективність та точність розслідування цих злочинів. Вони нададуть структурований підхід до збору та аналізу даних, допомагаючи робити розслідування більш системним та комплексним. Сучасний світ постійно змінюється, і разом з ним змінюються і методи скоєння злочинів. Наприклад, злочини проти людяності можуть бути скоєні за допомогою

нових технологій, і вони можуть бути більш субтильними та складними для виявлення. Розробка нових методів дослідження дозволить адаптуватися до цих змін та використовувати сучасні інструменти для виявлення та документування злочинів. Розслідування таких злочинів є головним елементом підвищення свідомості про серйозність цих подій та важливості їхнього припинення. Вони також сприяють міжнародній відповідальності та можуть призвести до судового переслідування винних осіб перед міжнародними трибуналами. Розслідування злочинів проти людяності є головним елементом справедливості та примирення в постконфліктних ситуаціях. Вони допомагають відновлювати правопорядок, визнавати права жертв, і забезпечувати відповідальність винних за їхні дії.

Злочини проти людяності, які відбулися в Україні з 2014 року і по сьогоднішній день, потребують більш широкого та глибокого дослідження. Саме воно є важливою передумовою для забезпечення справедливості та покарання винних осіб. Дослідження і розслідування злочинів проти людяності допоможе виявити фактори, які призвели до цих злочинів, і розробити стратегії для їх запобігання у майбутньому. Злочини проти людяності мають міжнародний аспект, і їх дослідження має значення для встановлення відповідальності перед міжнародними судами та організаціями. Також детальне дослідження дозволяє отримати більше інформації про природу, обсяг і контекст злочинів, що є важливим для розуміння та вирішення цих проблем.

Усі ці аспекти свідчать про те, що розробка нових методологій дослідження злочинів проти людяності в Україні є важливою для забезпечення правосуддя, захисту прав людини та попередження подібних злочинів у майбутньому, особливо в умовах повномасштабної війни в Україні.

Висновки і пропозиції. Злочини проти людяності в Україні, спричинені збройними конфліктами та кризами спочатку на сході країни, а потім під час повномасштабного вторгнення, становлять серйозну загрозу правам людини та міжнародній стабільності. Цей вид злочинів передбачає різні форми насильства, такі як примусові депортації, сексуальне насильство, фізичні тортури, масові вбивства, терор і репресії проти різних етнічних, релігійних і соціальних груп. Римський Статут та Женевські конвенції є основними міжнародними документами, що регулюють злочини проти людяності та військові злочини. Вони створюють підґрунтя для розпізнавання цих злочинів, їх розслідування та притягнення винних до відповідальності. Для ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності необхідно зібрати докази. Використання сучасних методів розслідування, таких як відкриті джерела та OSINT (Open-Source Intelligence), може значно полегшити цей процес. Підтримка та захист прав постраждалих є головним пріоритетом у вирішенні цього питання. Сюди відносимо доступ до медичної допомоги, психологічної підтримки та компенсації заподіяної шкоди. Україна має продовжувати активну співпрацю з міжнародним співтовариством та міжнародними організаціями для забезпечення підтримки та координації у боротьбі зі злочинами проти людяності. Крім розслідування та покарання винних, важливо розглянути заходи щодо запобігання подібним злочинам у майбутньому. Це і політичні ініціативи, і освітні програми, і міжнародна співпраця.

Отже, злочини проти людяності в Україні є проблемою, вирішення якої потребує спільних зусиль національних та міжнародних організацій, збору доказів, захисту прав потерпілих та запобігання подібним злочинам у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виговська О. Міжнародний злочин на Донбасі: духовний геноцид проти українців. Звернення учасників загальних зборів НАПН України до міжнародних організацій., які провадять діяльність в Україні щодо врегулювання конфлікту на Донбасі. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії»*. 2018. №19.3. С. 7-8. URL: <https://director-ua.info/index.php/dslg/article/view/66/62>
2. Відповідальність РФ за вчинені злочини: як і де Україна каратиме воєнних злочинців. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/26/7342170/index.amp>
3. Єрмоєнко Я.С., Гаріна Д.А., Гельдт С.В., Онищенко Ю.М. Військові злочини Росії під час війни з Україною та юридична відповідальність за скоєне. *Proceedings of the 5th International scientific and practical conference*. SPC —Sci-conf.com.ua. Lviv, Ukraine. 2022. С. 928-932. URL: <https://dSPACE.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15427/1/1%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%2C%20%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2.pdf#page=928>
4. Звіт ОБСЄ про воєнні злочини в Україні: ключові висновки. Just Security. 2022. URL: <https://www.justsecurity.org/81218/the-osce-report-on-war-crimes-in-ukraine-key-takeaways-ua/>
5. Злочини проти людяності в Україні: відмінність від воєнних злочинів та проблематика притягнення до відповідальності. 2023. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/zlochini-proti-lyudyanosti-v-ukrayini-vidminnist-vid-voyennih-zlochiv-ta-problematika-prityagnennya-do-vidpovidalnosti/>
6. Комісарчук Ю. А., Черевко В. В. Osint як один із інструментів для збирання інформації про воєнні злочини російської федерації в Україні. *In The 14th International scientific and practical conference «Modern science: innovations and prospect»*. SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2022. С. 451-454. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/MODERN-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PROSPECTS-16-18.10.22.pdf#page=451>
7. Незалежна комісія ООН підтвердила, що Росія скоїла воєнні злочини в Україні. Європейська правда. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/16/7158124/>
8. Романюк Т. Міжнародний трибунал: pro et contra. Компроміс? *Віче*. 2015. №3. С. 9-11.
9. Убивства, зґвалтування, тортури: скільки воєнних злочинів російської армії вже підтвердили в Україні і які перспективи трибуналу. Радіо свобода. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyiny-pryazovya-trybunal-haaha-putin/32292306.html>
10. Lee W.H., Yun M.W., Park J.S., Intelligence in the internet Era: understanding OSINT and case analysis. *Korean Security Journal*. 2013. vol.34, pp. 259-278.
11. Organization for Security and Co-operation in Europe Office for Democratic Institutions and Human Rights. ODIHR.GAL/26/22/Rev.1. 13 April 2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/515868.pdf>
12. Rome Statute. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
13. The Geneva Conventions and their Commentaries. URL: <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>
14. Ukraine: Apparent War Crimes in Russia-Controlled Areas. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/04/03/ukraine-apparent-war-crimes-russiacontrolled-areas>